

Hegel i Heidegger: Odnos bitka, bića i ništa

Goran Gretić

Centar za povijesne znanosti
Sveučilišta u Zagrebu
Odjel za povijest filozofije

Izvorni znanstveni tekst
UDK 1(091)
Primljeno 6. studenog 1986.

U svojim promišljanjima biti i zadaća filozofije odnosno mišljenja M. Heidegger tematizira tradicionalni filozofijski problem odnosa bitka i bića i, dapače, promišljanje tog odnosa postaje osebujan izvor i zadaća cijeloga njegovog mišljenja. Kada Heidegger počinje raspravljati i pitati o bitku kao bitku i zatim o smislu bitka, što bez sumnje postaje jedna od okosnica postmetafizičkog mišljenja, a tako se s dobrim razlozima može označiti mišljenje M. Heideggera, tada se to mišljenje kreće u razlikovanju bića s jedne strane i bitka. Međutim, ne kreće se samo postmetafizičko mišljenje u okviru tog razlikovanja već dapače i cijela tradicionalna metafizika, jer samo na temelju jednoga takvog razlikovanja bitka i bića u stanju je metafizika istraživati biće s obzirom na njegov bitak.

To temeljno razlikovanje M. Heidegger označava terminom »ontologijska diferencija«. Naime, u tome se razlikovanju razdvajaju bitak i biće na taj način da se oblikuje jedan međuprostor koji oboje razdvaja, ali i spaja. Dakle, kada Heidegger govori o ontologijskoj diferenciji, mora se uvijek zadržati u vidu osebujna povezanost bitka i bića, a ona se prije svega očituje tako da je bitak onaj koji određuje biće kao takvo. Kada se međutim pokušava, kao što to čini Heidegger, iz te diferencije misliti bitak kao

takav, tada se mora ustanoviti slijedeće: bitak je različit od bića, zatim bitak nije nikakvo biće i konačno bitak nije nešto postojeće, naime bitak je neko Ništa. Tom tezom »bitak je Ništa«, a koju tek treba objasniti i utemeljiti, data je na pregnantan način karakteristična osebnost postmetafizičkog mišljenja.

Ali, kao što je dobro poznato, jedna takva istoznačna rečenica već figurira u okviru tradicionalne metafizike kao jedan od njenih temeljnih iskaza. Dakako, radi se o značajnoj i prijepornoj Hegelovoj rečenici s početka *Znanosti logike*, naime: »Čisti bitak i čisto ništa jest, dakle, isto.« Dakle, na prvi pogled izgleda da je već u okviru tradicionalne metafizike bitak bio određen kao Ništa, odnosno da se ono što se smatra navlastitim postmetafizičkog mišljenja već dogodilo, tj. bilo mišljeno u okviru metafizike pa se to stajalište pokazuje samo kao jedna od strane metafizike već postavljenih teza. Da bi se razjasnio odnos tih dviju rečenica, kao prvo postavljaju se slijedeća pitanja: u kojem vidokrugu valja pojmiti tu Hegelovu rečenicu, zatim kakav odnos vlada kod Hegela između bitka i ništa, te konačno da li se uopće u toj Hegelovoj rečenici radi o nečem takovom kao što je ontologijska diferencija?

Pojmovni horizont u kojem je izrečena Hegelova rečenica može se bitno ovako okarakterizirati: Hegelov iskaz ne odnosi se na ontologijsku diferenciju, već je jedna ontologijska teza kao što to dokazuje naum i ustrojstvo cijelog djela *Znanost logike*. Utoliko je, može se reći, Hegelova teza o identitetu bitka i ništa nošena i omogućena ontologijskom diferencijom, jer je cijela »Znanost logike« sklop ontologijskih stavova, naime stavova koji se odnose na bitak, a ne na diferenciju bitka i bića, a taj ontologijski sustav Hegel je dao, razradio i prikazao u obliku spekulativne dijalektike. Međutim, za razumijevanje te Hegelove teze nužno je prije svega pobliže odrediti horizont u kojem se javlja taj stav o identitetu, odnosno njegovo mjesto u okviru Hegelovih mišljenja u cjelini. Taj stav javlja se na početku djela *Znanost logike* i to znači da se kreće u vidokrugu određenog »znanja«, a u Hegelovoj »Logici« radi se o znanju u strogo filozofijskom smislu i značenju, dakle nikako ne o znanju u smislu prirodnih ili duhovnih znanosti. Filozofijskopovijesno to »znanje« je najbliže onom kako je taj termin upotrebljavao Fichte u svom *Učenju o znanosti*. U Hegelovoj *Logici* radi se o znanju radikalnije vrste nego

što je svako znanje o pojedinačnim predmetima, tj. radi se o znanju kojim to znanje zna samog sebe kao ono znajuće. I to ne kao pukli formalni akt refleksije, naime da nešto znam kada to znam u razlici spram predmetnog odnošenja, već tako da znanje samo sebe zna kao ono što predmet za-pravo jest, pa je stoga to znanje prezentiranost, prisutnost samog predmeta. Dakle, radi se o znanju koje samo sebe zna kao bit predmeta, tj. znanje koje samo sebe zna u predmetu, odnosno to znanje zna predmet kao vlastito sopstvo. Prema tome tu se radi o apsolutnom znanju, tj. o sebe znajućem jedinstvu s predmetom; naime može se reći da se tu radi o apsolutizaciji Descartesovog »cogito«, koje je uvijek samo u onoj mjeri »cogito« ako je »cogito me cogitare«. Hegelova *Znanost logike* razvoj je toga apsolutnog znanja u totalitetu njegovih momenata, a taj je totalitet istovremeno cjelina svih određenja bitka, dakle ontologija i logika ujedno i kao isto, zahvaćeni i ujedinjeni u apsolutnoj ideji. To apsolutno znanje o kojem govori Hegel mjesto je apsolutne izvjesnosti u kojem apsolutno znanje samo sebe i u svakom vidu zna kao bitak svega bića. Na taj način valja pojmiti termin »znanost« kod Hegela, naime kao znanje znanja koje je bit samog predmeta, a razvoj tog znanja u totalitetu njegovih određenja je *Znanost logike* ili spekulativna logika. Drugim riječima, predmetnost nastaje tek posredstvom znanja sa samim sobom, odnosno svako znanje o objektima određeno je i prije svega jest znanje samog sebe. Pojam apsolutnog znanje je, dakle, mjesto gdje se pojavljuje stav o identičnosti bitka i ništa i Hegel tu određuje bitak kao neodređenu neposrednost. To znači da apsolutno znanje kao prvo o samom sebi zna da je to jednostavno »da jest«, a to prvo što znanje zna o samom sebi je stoga nešto sasvim neodređeno, puko »da jest«. Svakako treba napomenuti da Hegel poznaje isto tako i jedno obuhvatnije značenje termina »bitak« pa zato i na drugom mjestu može reći da apsolutna ideja, koja predstavlja i jest svršenost i razvoj apsolutnog znanja u cjelini i punini njegovog bića, jedina jest bitak. Usprkos tome Hegel terminološki ostaje kod značenja bitka kao neodređene neposrednosti, tj. bitak predstavlja prvotno znanje apsolutnog znanja, naime puko »da jest«. Kako je međutim bitna oznaka znanja da je uvijek samo znanje kao znanje samog sebe, tako je pojmljeni bitak suprotnost u odnosu na znanje, naime on je nešto sasvim neposredno. I zatim u odnosu na znanje koje je uvijek nešto određeno, naime određenost

onog što jest, taj bitak je nešto neodređeno. Stoga je kod Hegela tako mišljeni bitak istovremeno krajnje otuđenje apsolutnog znanja od samog sebe, jer znanje je u biti uvijek posredovanje, naime znanje samog sebe, i zatim uvijek određenost, tj. znanje onog što jest. Iz toga jasno proizlazi da je prvotno znanje apsolutnog znanja o samom sebi, naime ono neposredno i određeno, istovremeno i krajnja suprotnost samoga apsolutnog znanja. Budući da je apsolutno znanje uistinu bit onoga što jest, stoga je njegova krajnja opreka neminovno neko ništa, ali koje kao momenat samo-otuđenja pripada k apsolutnom znanju. To ništa, kao krajnja opreka apsolutnog znanja, njemu je pripadno primjereno temeljima reflektivnog sustava klasičnog idealizma i spekulativne dijalektike posebice, naime u prolaženju kroz krajnje samo-otuđenje sebe samog apsolutno znanje tek uistinu dospijeva do samog sebe. Iz svega rečenog jasno se može zaključiti da je ono ništa kod Hegela pojmljeno na određujući način polazeći od znanja, u sustavu filozofijske znanosti, i to kao apsolutnog.

Znamenito je Hegelovo u svrhu općega razjašnjenja metaforičkim jezikom izraženo određenje *Logike* kao prikaza boga kakav on jest u svojoj vječnoj biti prije stvaranja prirode i konačnog duha. Ta metafora daje nam svojevrsnu uputu za objašnjenje karaktera *Logike*, međutim što ona točnije hoće, može se pojasniti jednom filozofijskopovijesnom reminiscencijom, naime podsjećanjem na Platonov dijalog *Timej*. U dijalogu *Timej* pokazuje Platon kako božanski *Nous* imajući pred očima ideje i promatrajući ih pušta ili daje izrastanje, izviranje svijeta, a pri tome se ne radi o nekom stvaranju iz ništa u smislu židovsko-kršćanske ideje stvaranja, već se radi o stvaranju iz kaosa, tj. iz pomiješanosti i isprepletenosti postojanja i nestajanja. Tako su u analogiji prema Platonovom *Nousu* misli boga prije stvaranja svijeta i konačnog duha kod Hegela dijalektički razvitak cjeline kategorija, odnosno totalitet svih određenja bitka. Prema tome misao je »Znanosti logike« razvitak dijalektičke cjeline određenja bitka u njihovom obuhvatnom jedinstvu, a koje Hegel naziva apsolutna ideja. Stvaranje svijeta sastoji se u tome da apsolutna ideja, dakle sam bitak u totalitetu svojih određenja, zadobiva predmetnu opstojnost, utemeljenost bića na taj način da apsolutna ideja prelazi u drugotnost same sebe, naime u razdvojenost prostora i vremena, da bi u tome drugom same sebe tek prvotno samu sebe našla i spoznala. Na osnovi svega rečenog ne-

dvojbeno je da se Hegelova teza o identičnosti bitka i ništa kreće na jednoj strani ontologijske diferencije, na strani bitka koji je kao totalitet svih određenja apsolutni temelj svega bića, temelj svijeta. Sama diferencija kao diferencija, s obzirom na metafizičko, ontoteologijsko ustrojstvo Hegelovog mišljenja, uopće ne dolazi u vidokrug njegovog filozofiranja i ne može doći, jer on misli bitak kao apsolutno, kao apsolutni identitet koji je u sebi dokinuo sve diferencije.¹

Tome nasuprot identičnost bitka i onog Ništa u mišljenju M. Heideggera iskušava se polazeći od pitanja o biti metafizike pri čemu samo to pitanje ne može biti stvar metafizike, jer se tek nadaže mišljenju polazeći od diferencije kao diferencije. Heideggerova teza o identičnosti bitka i Ništa ne odnosi se na područje bića, u smislu da se tu radi o razlikovanjima između bića, ni na područje bitka, kao da se radi o kategorijalnim određenjima bitka, što je slučaj u Hegelovoj *Logici*, već se Heideggerovo mišljenje zadržava tamo gdje diferencija kao takva prvotno postaje tek vidljiva.

Ali valja naglasiti da je ta diferencija uvjet mogućnosti svake metafizike, ona je obitavalište i mogućnost njene prisutnosti kada se, naime, metafizičko mišljenje kreće od bića k bitku i obratno od bitka k biću. Primjerice, prijelaz od *Znanosti logike* k »Realnoj filozofiji« kod Hegela prijelaz je od bitka kao apsolutnog temelja svega bića k biću koje je u tom temelju utemeljeno, a to znači da metafizika u svakom svom koraku promjerava diferenciju bitka i bića, taj međuprostor između obojeg, a da pri tome ne promišlja diferenciju kao takvu.²

Heidegger je postavio problem pitanja o onome Ništa u njegovom postmetafizičkom značenju u poznatoj raspravi »Što je metafizika?«. Nije teško uvidjeti da je polazište Heideggerovog mišljenja od samog početka različito usmjereno od Hegelovog. Naime, Heidegger u toj raspravi ne polazi od znanja kao znanja apsolutnog, već od tubitka, od bitka onog »tu«, a koje je čovjek, odnosno od bitka otvorenosti ili čovjeka. U postmetafizičkom mišljenju je prema tome tubitak mjesto iz kojeg se razvija identitet bitka i Ništa, naime Heidegger misli bitak preko tubitka koji ra-

[1] Usp. B. Lakebrink: *Kommentar zu Hegels »Logik«*, Frelburg/München 1979. Ovaj rad predstavlja jasno i precizno analiziranje Hegelovih teza i njihovo utemeljenje u metafizičkoj tradiciji.

[2] Usp. J. Lohman: *M. Heideggers Ontologische Differenz und die Sprache*, u: »Lexis«, 1 (1948).

zumijeva bitak kao ono drugo naspram svega bića, pa zato nužno misli ono nebitkujuće, ništa i bitak iz ontologijske diferencije. To Ništa se nikada ne pojavljuje na takav način u Hegelovom mišljenju, jer je stvar njegovog mišljenja apsolutno koje je apsolutni identitet koji je u sebi dokinuo svaku diferenciju. Ta misao apsolutnog kao istinitog bića čini najveću prepreku za mišljenje koje pokušava uvidjeti, razviti i izreći problem ontologijske diferencije. Stoga se ne može zamisliti veća moguća različitost između ta dva iskaza Hegela i Heideggera usprkos njihovom istovjetnom jezičkom izričaju. Izraženo jezikom klasičnog idealizma ta opreka je beskonačna, tj. obe se rečenice ni u jednoj točki ne poklapaju u svom sadržajnom značenju. Stoga se i ne mogu dovesti na zajednički nazivnik preko bilo kojeg oblika dijalektičkog posredovanja, jer sva dijalektička posredovanja već stoje na strani apsolutnog.³

Smatrati da Hegel i Heidegger tim iskazima govore o istom sadržaju (a to nije tako rijetko) znači prouzročavati veliku misaonu pomutnju i, usprkos tome, tvrdnja da oba filozofa kažu isto na fatalni način nešto pogađa na stvari, naime, utoliko što se u Hegelovoj rečenici »čisti bitak i čisto ništa je, dakle, isto« javljaju iste riječi »bitak« i »ništa« kao i u Heideggerovoj tezi, bitak je u razlici spram svega bića ništa. Dakle, u obje se teze pojavljuju iste riječi: »bitak«, »ništa« i »isto«. Sada to stanje stvari izgleda još složenije i predstavlja težak problem jezika i izričaja u koji se mišljenje uvijek moralo upuštati. Posebice smo pak ovdje suočeni sa specifičnim problemima tumačenja Heideggerovog mišljenja, a pitanje glasi: u kojoj je mjeri moguće upotrebljavati iste izraze u metafizičkom i postmetafizičkom smislu? Budući da se u okviru ovog rada taj problem posebno radikalno pojavljuje, pokušat ćemo dati samo temeljni obris mogućeg odgovora. To je moguće samo ako se temeljni izrazi mišljenja mogu pojaviti u svjetlu nekoga drugog, novog značenja, a to opet znači da se ti temeljni izrazi mišljenja, koji su jezičke artikulacije zahvaćanja, poimanja bitka, mogu pojaviti u novom svjetlu samo ako sam bitak, tj. ono što se njime zahvaća, ne izražava uvijek i samo određenja bitka bića, već ako se taj bitak manifestira kao bitak u svojoj vlastitoj biti. Ta manifestacija bitka samog započinje onda kada se tubitak u svome bitku raz-

[3] Usp. J. v. d. Meulen: *Heidegger und Hegel oder Widerstreit und Widerspruch*, Meisenheim/Glan 1953.

otkriva kao određen razumijevanjem bitka, jer u razumijevanju bitka uvijek je na bilo koji način otkriven bitak kao bitak, tj. bitak u svom vlastitom smislu. Sve to samo još jedanput pokazuje zašto Heideggerovo pitanje o smislu bitka kao pravo nužno zadobiva lik analitike tubitka; stoga, naime, jer se u analitičici tubitka pokazuje da se u razumijevanju bitka, a što je odlika tubitka, uvijek na neki način otkriva i bitak kao takav.

Heidegger pokušava uvidjeti i misliti ontologijsku diferenciju kao takvu i tada mu se neophodno bitak pokazuje kao ono drugo spram svega bića, kao nešto nepostojeće, dakle, kao neko Ništa, ali ipak ne kao nešto u potpunosti ništavno i kao odsutnost uopće, jer konačno tu se radi o bitku, tj. o onom što određuje svako biće, a ovdje se javlja kao Ništa. Ono što ovdje »jest« kao bitak, naime to Ništa nije puka opreka biću, nije puka odsutnost bića, već je što-više neko bitno »nešto«. Ali ako se prema Heideggeru tu radi o nekom bitnom »nešto« pitanje je kako se to »nešto« može kvalificirati, s time da se njegovo određenje ne može zadobiti po strani bića, jer ono o čijoj se kvalifikaciji ovdje radi razlikuje se od svega bića. Ta kvalifikacija onog Ništa, a koje je bitak, može se zadobiti samo iz vlastitog načina biti bitka i Heidegger to u djelu »Što je metafizika?« označava terminom »ništenje«.

Valja naglasiti da je rasprava »Što je metafizika?« bila Heideggerovo nastupno predavanje na sveučilištu u Freiburgu pa su povod i situacija u kojoj je bilo održano suodređujući u njegovom sadržaju. U tom predavanju Heidegger je pokušao pokazati znanstvenicima i studentima da iznad i prije predmeta njihovih znanstvenih istraživanja postoji još nešto sasvim drugo, naime nešto što uopće omogućuje ono čime se znanstvenici bave, a to je on odredio kao »ništeće Ništa«, kao bitak koji se uvijek razotkriva u tjeskobi.

I doista pitanje o Ništa postaje temeljno iskustvo mišljenja u smislu da je mišljenje prisiljeno promišljati ono »tu« tubitka. Već tako postavljenim pitanjem pokazuje Heidegger očitu namjeru okretanja od metafizičkog pitanja o bitku i, dapače, od toga ne odustaje cijeli život (Očito je da je za Heideggera spis »Što je metafizika?« imao posebno značenje pa mu u kasnijim izdanjima dodaje iscrpne komentare, u Pogovoru za izdanje iz 1943. god., i u Uvodu za izdanje iz 1949. god.). U Pogovoru iz 1943. god. Heidegger

formulira doista izazovnu rečenicu: »Istini bitka pripada da bitak svakako bitkuje bez bića, ali nikada nije biće bez bitka«, a u petom izdanju 1949. god. tu rečenicu izmjenjuje skoro u njenu suprotnost, naime: »Bitak nikada ne bitkuje bez bića, i da nikad nije biće bez bitka«. Obje proturječne teze izražavaju obzor u kojem se kreće njegovo mišljenje i, dakako, svaka ima svoj zasebni smisao. Unutrašnja neodvojivost bića od dimenzije biti bitka iskazana je u obje varijante, ali nužna upućenost bitka na biće data je samo u drugom stavu. I tu je mišljenje dovedeno pred jednu staru aporiju, naime da li se dimenzija »biti« u kojoj bitak bitkuje misli kao takva, naime u njoj »bitak« bitkuje bez obzira na biće, ili se misli na dimenziju u kojoj bitak jednostavno »jest«, a to znači da se bitak misli kao onaj koji uopće jest, samo ukoliko i biće jest. U tome očito i leži najveća poteškoća; jer kako misliti sam bitak, odnosno da li je uopće moguće da »bitak« koji jest, a ipak nije »nešto«, već samo bitkuje, bude predmet mišljenja i govora? Tu se očito radi o starom filozofijskom problemu horismosa koji je već Platon uvidio kao opasnost mišljenja ideja, a koji se ovdje postavlja pred Heideggera upravo u pokušajima prevladavanja toga metafizičkog sklopa.

U znatno kasnije objavljenom Uvodu nastupno predavanje predstavljeno je kao već učinjen odlučan korak u raskidu s tradicijom, a koji je još započeo s djelom *Bitak i vrijeme* i nastavljen u misaonim pokušajima koji se označavaju kao »obrat«. U međuvremenu su bile objavljene interpretacije Hölderlina, *Pismo o humanizmu* i zbirka radova *Holzwege*, koji su jasno ukazivali na nove smjerove njegovoga misaonog puta. U toj, moglo bi se reći, samointerpretaciji Heidegger pokazuje, ukazujući na *Bitak i vrijeme* i povijest metafizike, posebice Aristotela i Leibniza, zadaću i putove prevladavanja metafizike. Heidegger se tu poslužio poznatom metaforom iz povijesti metafizike o »arbor sciantiarum«, stablu znanja čiji temelji, korijeni postaju upitni. Naime metafizika ne misli vlastiti temelj, upravo je to nužna zadaća: promišljanje biti metafizike u povratku od nje same prikrivenom vlastitom temelju. Stoga se i raspravi o pitanju što znači metafizičko pitanje o bitku bića za sam bitak i za odnos bitka i čovjeka, odnosno metafizičkom pitanju »zašto je uopće biće, a ne štoviše Ništa?« suprotstavlja pitanje zašto mišljenje pita o biću, a ne o bitku. I to, dakako, nije više metafizičko pitanje, već pitanje metafizike. Taj Uvod iz 1949. god. sasvim odlučno

prevladava obzor pitanja o situaciji samo znanosti i o zadaći sveučilišta, te energično zahtijeva razmatranje, promišljanje temelja ugroženoga suvremenog doba.

U suvremeno je doba prema tome tjeskoba mogućnost iskušavanja bitka kao takvog, ali jamačno ne i jedina mogućnost njegovog iskušavanja. Međutim, to se cjelokupno odnošenje tubitka spram svijeta može početi mijenjati onda kada se započinje mijenjati obzor mišljenja, i to na taj način da ono počinje promišljati bitak sam. Tada se to iskustvo bitka, kao onog koji daje prostor za bića, više ne odvija bezuvjetno u okviru iskustva tjeskobe. Naime samo tako dugo dok se tubitak, čovjek grčevito drži pojedinačnih bića, to »ništeće Ništa« iskušava se negativno kao tjeskoba, naime tada se za njega radi o iskustvu tjeskobe s obzirom na stalno prisutnu nepostojanost, izmicanje svega bića.⁴

Kako je, dakle, po Heideggeru »ništeće Ništa« bitak koji se razlikuje od svega bića, prvo je pitanje što znači to »ništenje« kao način biti onog Ništa. Da Ništa »ništi«, znači da se način biti tog Ništa sastoji u otklanjanju od bića, u razmaku spram bića, a to treba razumjeti kao davanje prostora da biće uopće može biti. Drugim riječima, ta razmaknutost bitka od bića, kojom biće zadobiva vlastiti prostor, daje i omogućuje da biće tek jest kao biće. Kada se Ništa o kojem govori Heidegger tako razumije, postaje jasno da se tu ni u kojem slučaju ne radi o nekom nijekanju bića, već upravo oprečno. To Ništa u svom »ništenju« tek upućuje biće u otvorenost njega samog kao nekog bića, jer što je bitak drugo nego ono što daje, omogućuje biće kao biće. Međutim ovdje je neophodno daljnje razrješavanje ili određenje tog Ništa kao karakteristike bitka, naime nužno je prije svega točnije zahvatiti taj navlastiti karakter onog Ništa, a u tome razrješanju posebice je važno jasno razgraničiti razliku između »ništenja« i nijekanja, negiranja.

Tradicionalna je metafizika u tijeku svoje povijesti razradila dva temeljna načina ništenja: to su negacija i privacija. Stoga je prvo pitanje što se dobiva tim metafizičkim kategorijama za poimanje razlike između ništenja i negacije o kojoj se ovdje radi, odnosno da li se pomoću tih metafizičkih određenja može zahvatiti ta razlika. Jednostavna negacija znači puko nijekanje koje izražava nepostojanje nečega, odnosno s obzirom na bića u cjelini potpunu

[4] Usp. H. G. Gadamer: *Heideggers Wege*, Tübingen 1983.

odsutnost bića uopće. To, dakako, ne znači »ništeće Ništa« o kojem ovdje raspravljamo. Ako se pak hoće ono Ništa razumjeti kako je dato u metafizičkoj tradiciji u svom drugom značenju, naime u smislu privacije, tada bi to značilo da na strani bitka leži neka nedostatnost, jer privacija je nedostatnost nečega, a o tome se isto tako ovdje ne može raditi. Prema tome Heideggerova tvrdnja da su bitak i Ništa isto ne može se tumačiti ni u smislu negativnog ni u smislu privatnog shvaćanja Ništa. Očito je da se kod Heideggera radi o nečem drugom i osebujnom, jer njegovo je stajalište da je Ništa karakteristika bitka u smislu da bitak nije nikakvo biće. Isto je tako vrlo važno tezu da su bitak i Ništa isto, ne izjednačavati s tezom »biće je ništa«. U ovom drugom iskazu »je ništa« odnosi se na biće pa ta rečenica ne predstavlja neki ontologijski iskaz, naime onaj koji pogađa bitak, već ontički koji se odnosi samo na biće, a ontičko značenje izraza »je ništa« ovdje se uopće ne razmatra, jer ono što se u Heideggerovom mišljenju karakterizira s »ništa« je bitak kao Ništa. To bi značilo da je teza da bitak nije nikakvo biće ontologijski iskaz pa izgleda da se Heidegger tom tezom ipak kreće u okviru ontologije, a tada tek postaje vrlo upitno kako se u tom horizontu može uvidjeti karakter onog Ništa u njegovom »ništenju«. Jer upuštajući se u taj ontologijski horizont u njemu spoznajemo kategorije, tj. cjelinu određenja koja su svojstvena biću, a to je upravo ono što je Hegel spoznao i razvio u svom totalitetu u *Znanosti logike*, i to zajedno sa svim privativnim izvodima, budući da bitak u svom identitetu s bićem nije u razlici spram njega. Međutim Heidegger taj čitav odnos postavlja drugačije. Naime, prvo, bitak nije nikakvo biće, nikakvo bitkujuće, ali stoga nije puka odsutnost bića, već nešto drugačije nego biće. Drugo, bitak nije kategorija, a isto tako nije ni ukupnost svih kategorija koje upravo čine određenost bića i stoga njegovu identičnost, već je bitak u svome razlikovanju spram bića nešto drugo od svake kategorije, kao i drugo od totaliteta svih kategorija. U mjeri u kojoj ono Ništa izlazi na vidjelo u svojoj osebujnosti razotkriva se bitak kao nešto drugo, a određenje toga drugog je »ništenje« koje se, naravno, ne javlja ni u jednoj kategoriji. Valja zato još jedanput naglasiti da se bitak u okviru Heideggerovog mišljenja razlikuje od svih kategorija bitka kako su one razrađene u tradicionalnoj ontologiji i zaključno prikazane u Hegelovom sistemu znanja.

Tako shvaćeno »ništenje« izražava određenu aktivnost bitka preko koje biće tek jest bitkujuće pa se stoga to »ništenje« može pobliže odrediti kao od bitka samog dani prostor za biće ili kao uzmičuće davanje prostora za u otvorenost nadolazeće biće. To je izmicanje i davanje prostora za ono drugo, za ono što nije bitak, ali ipak jest, naime biće, tako da ono dopijeva u vlastitu nazočnost kao biće. Valja odmah potvrditi da je po Heideggeru na ovakav način dozvoljeno govoriti samo pod pretpostavkom da se od tog izrastanja, pojavljivanja bića, otklone sva ontičko-kauzalna značenja. Na osnovi rečenog valja uvidjeti da Heideggerov izraz »ništeće Ništa« nikada ne treba razumjeti kao negaciju ako ga se hoće zahvatiti u njegovom smislenom određenju. Pozitivno bi se smisao tog iskaza mogao pregnantno izraziti na slijedeći način: bitak kao »ništeće Ništa« tek prvotno daje, omogućuje da biće jest, odnosno u svrhu još potpunijeg razumijevanja to »ništeće Ništa« moglo bi se također izraziti kao »produktivno Ništa«.

Čini nam se da na ovom mjestu postaje sasvim jasna drugotnost postmetafizičkog mišljenja u odnosu na tradiciju, jer svakako da je iz perspektive metafizičkog mišljenja, uključujući i svako znanstveno mišljenje, teza o bitku kao »ništećem Ništa« nemoguća predodžba; jamačno je za zdravorazumske svijesti iritirajuće pitanje kako je moguće da biće zahvaljuje onom Ništa da uopće jest biće. Odnosno, ne mora li biti upravo obratno, naime da ono čemu biće zahvaljuje svoj bitak kao prvo i prije svega mora biti bitkujuće i to, dapače, na najviši način od svega. Taj prijeporni sklop mora se nužno predstavljati u tom metafizičkom vidokrugu i to tako dugo dok se bitak poima samo kao određenje bića, tj. uvijek u svom odnosu spram bića, a ne pokuša ga se misliti iz ontologijske diferencije. U metafizičkom vidokrugu bitak kao takav uvijek je nešto bitkujuće, i to bitkujuće na najviši način, a pri tome je sasvim svejedno da li se tvrdi da egzistira izdvojeno sam za sebe ili ga se misli kao nešto biću imanentno. Prema tome se u okviru metafizičkog mišljenja, gdje se ne promišlja ontologijska diferencija, bitak uvijek nužno misli kao neko biće.

Ako se na ovakav način spozna unutrašnje ustrojstvo metafizičkog mišljenja, tada nije teško uvidjeti da ono na prikriven način u sebi sadrži scijentistički način mišljenja, a koje danas predstavlja vladajuće mišljenje i poimanje nas

samih i svijeta u kojem živimo. Pokazuje se da je scijentizam nužna posljedica metafizičkog mišljenja, jer ono je primjereno svom načinu i ustrojstvu usmjereno k pronalazačnju i uspostavljanju dostatnog temelja za sve što jest. Takvo mišljenje utemeljuje biće kao posljedicu nekog temelja, a sam taj naum, to polazište, opravdava se vlastitom sposobnošću utemeljenja bića. Primjerice, karakteristično je da su Grci za takvu vrst mišljenja upotrebljavali riječ LOGI-ZOMAI što u grčkom isto tako znači i računanje. Temeljno ustrojstvo modernog mišljenja, koje sve pojave dovodi u funkcionalne odnose ovisnosti, prikriveno je dato u temeljima metafizičkog sustava mišljenja, a to se u suvremenom razdoblju najbolje očituje u tome da moderno scijentističko mišljenje, kao proizvod metafizike u njenom svršnom i potpunom liku, predstavlja realizaciju posljednjih i radikalnih mogućnosti svijeta suvremenosti.

Tome nasuprot Heideggerovi misaoni pokušaji označeni su odstupanjem od svakog računanja i proračuna. Tu se pokušava misliti bitak kao ono drugo svega bića, tj. bitak kao bitak, i to iz ontologijske diferencije u kojoj se bitak razotkriva kao »ništeće Ništa«, odnosno kao ono što daje slobodni prostor za moguće obitavalište bića. Ali to Ništa koje pušta bitak (Seinlassen u smislu puštati, dopuštati da bitak jest) stoji u bitnom odnosu spram čovjeka, jer čovjek je po svom tubitku, opstanak, mjesto ontologijske diferencije koju, htio on to ili ne, svagdje jamči svojim tubitkom. Kako međutim po Heideggeru bitak ima svoje bitno određenje u prisutnosti, može se umjesto »pustiti«, »dati bitak« (Seinlassen) isto tako reći »pustiti«, »dati prisutnost« (Anwesenlassen), naime pustiti prisutnost prisutnog. I doista u kasnijem razdoblju svog mišljenja Heidegger više naginje izrazu »pustiti prisutnost« (Anwesenlassen) umjesto »pustiti bitak« (Seinlassen), jer taj izraz daje bliže temeljno smisaono određenje bitka kao prisutnosti. Kod onog što Heidegger misli pod »pustiti prisutnost«, naime »prisutnost«, naglasak leži na onom prisutnom, tj. na biću i njegovom nadolasku u prisutnost, naime da ono jest. Međutim, važno je vidjeti da je taj odnos bio već spoznan u okviru metafizike i metafizičko mišljenje ga je tumačilo da je bitak, tj. ono što prisutnom daje prisutnost, postavljen kao temelj iz kojeg i preko kojeg je moguće kao opstojeće. U tome metafizičkom tumačenju izraza »pustiti prisutnost« akcent je na prisutnom, dakle dati da jest biće. U Heideggerovom mišljenju naprotiv naglasak je na onome »pustiti« pa se time mijenja

i usmjerenje mišljenja, odnosno tada to puštanje kao takvo, prisutnosti onog prisutnog, tj. bića, postaje samo tema mišljenja. Tada to »pustiti« označava nešto što pušta i podaje, ali se istovremeno kao dajuće suzdržava i izmiče u korist onog što daje, a ono što je tu dano nije ništa drugo do bitak sam. Drugim riječima, bitak se nadaje tako da istovremeno odstupa u korist onoga datog, naime u korist biću izručenog bitka, stoga taj bitak postaje vlastitost bića i po njemu ono bitkuje i jest za sebe kao samostalno. To znači da se bitak daje biću kao njegova vlastitost i istovremeno se povlači u korist onog što daje, a pod tim se razumije da se on povlači kao davalac, što uostalom čini svaki davalac kada se radi o istinitom davanju. Tako Heidegger shvaća samoizmicanje bitka u korist davanja, a to je »ništenje«, a njegov pravi i puni smisao jest da »ništenje« ne oduzima ništa od bića, već mu naprotiv jamči i daje njegov bitak, pa po tome svako biće ima svoj bitak kao nešto vlastito. Tu se još jedanput vidi da je to »ništeće« u bitku oslobođeno svakog smisla negacije i na osnovi toga je moguće da »ništenje« pripada bitku. Dakle, smisao tih Heideggerovih nerazumljenih i osporavanih stavova jest da se bitak pruža biću kao ono njegovo vlastito, a u istovremenom izmicanju oslobađa biće spram njega samog. Ta odlika izmicanja čini osebujni karakter davanja i jamčenja bića, i jest ono »ništeće« u Ništa, u bitku.

Heideggeru su neki kritičari prebacili da je teza o »ništećem Ništa«, koje čini karakter načina biti bitka, zapravo nihilističko stajalište. Tome nasuprot mora se ustvrditi da to »ništeće Ništa« kao način biti bitka nije čak ni suprotnost nihilizmu kako je on spoznat u mišljenju F. Nietzschea. Nihilizam Nietzsche shvaća u liku bezuvjetnog potvrđivanja života, ali koje istovremeno predstavlja nadvladavanje nihilizma, a pri tome se to bezuvjetno samopotvrđivanje života pokazuje i kao opreka nihilizmu, koja mu pripada kao što svaka opreka pripada onome čemu je oprečna. Međutim Nietzscheovo otkriće nadolaska nihilizma u moderno doba, tj. razotkrivanje besmisla i besciljnosti ljudskog opstanka u svom razumen svijetu, doduše relativno se uspješno prikriva prividnim zadovoljenjem stranih i fiktivnih potreba pojedinca i zajednice i to u liku neprestanih novina i novotarija tehničko-tehnoloških uspjeha. Izvan sumnje je da su te Nietzscheove spoznaje dale bitni poticaj za promišljanje problematike čovjekovog odnošenja spram onoga negativnog, ništećeg, ništa (upravo je Heidegger bio onaj koji je

to odlučno uvidio i Nietzscheov nihilizam protumačio kao jedinu od krajnjih mogućnosti samoga metafizičkog mišljenja).⁵ Nadolazak nihilizma u moderno doba, koji Nietzsche izvrsno označava kao »najstrašnijega od svih gostiju«, postavlja pred mišljenje problem koji glasi: da li mi uopće možemo prihvatiti u vidokrug mišljenja taj nalet onog Ništa na nas, odnosno da li nas ono što uopće nije, nešto nepostojeće, može dotaknuti i ugroziti? Dakle, ti Nietzscheovi uvidi, spoznaje i slutnje bili su odlučni poticaji, ali i potresi, da bi mišljenje bilo u stanju prihvatiti taj problem u svoj vidokrug, a za to nije bio dostatan nijedan metafizički pojam nepostojećeg i negacije, i isto tako nijedan teologijski pojam, jer ukoliko teolozi barataju pojmovima svi su oni preuzeti iz metafizičke tradicije. Prema tome, da bi se pojmila bit modernog nihilizma, potrebno je mišljenje koje napušta tradicionalne metafizičke kategorije. I, dapače, iz horizonta postmetafizičkog mišljenja pokazuje se da je nihilizam posljednja mogućnost i stupanj same metafizike; dakako pri tom on sam uopće ne može pojmiti po čemu to tako jest. Budući da tradicionalna metafizika nikada nije promišljala bit onog Ništa, sasvim je razumljivo da nije mogla misliti bit samog nihilizma i iz njega naviruće i čovjeka ugrožavajuće Ništa besmislenosti i bescilnosti. Iz tih sustavnih razloga metafizika je po svojim osnovnim pretpostavkama nesposobna promišljati bit nihilizma, jer ona uopće ne prihvaća Ništa kao Ništa za temu mišljenja, budući da nepostojeće poznaje jedino u smislu negacije i privacije. Stoga jedino mišljenje koje napušta tradicionalni metafizički obzor može promišljati nihilizam modernog doba, jer bit nihilizma, tj. samo Ništa, nije ništa nihilističko odnosno metafizičko, već se dapače u promišljanju ontologijske diferencije razotkriva čak kao još nepromišljena bit samog bitka.

Valja naglasiti da ime »bitak« uzeto kao »pustiti prisutnost« (Anwesenlassen) strogo uzevši ima tri značenja: prvo značenje ukazuje prvotno na ono što jest, na biće, naime pustiti bitak (Seinlassen) bića ili pustiti prisutnost prisutnog, bića (Anwesenlassen), i tu je pogled usmjeren na biće. Tome značenju stoji nasuprot drugo gdje je mišljenje manje okrenuto onom što jest, dakle manje na prisutno, biće, a više spram njegove prisutnosti, tj. bitka. U tom slučaju radi se o mišljenju metafizike, naime poimanju prisutnog u njegovoj prisutnosti, bića u njegovom bitku. Ali na temelju

[5] Usp. M. Heidegger: *Nietzsche* I, II, Pfullingen 1961.

ovoga drugoga metafizičkog značenja izrasta treće u kojem je akcent odlučno dat na onome »pustiti« (Lassen), a to znači da se prisutno pušta biti. Primjereno tome trećem značenju čovjek je postavljen pred bitak kao bitak, a ne pred neku od njegovih metafizičkih manifestacija, primjerice kao kod epohalnih određenja bitka kod Platona, Aristotela, Kanta ili Hegela. U takvom se mišljenju to »puštanje« shvaća kao davanje, jamčenje, u kojem se bitak kao prisutnost prisutnog prepušta biću kao njegova vlastitost, a i jamči mu njegovu vlastitost, ukoliko se sam istovremeno povlači i izmiče u korist onog što podaje.

Iz ovakvog načina Heideggerovog razmišljanja nameće se jedno važno pitanje, naime da li se u tome trećem značenju bitka kao »pustiti prisutnost« ime, termin »bitak« još uopće može rabiti. Svakako ne ako se bitak jedino razumije kao prisutnost prisutnog, jer tada se tu očito stoji i na određen način pred jednom jezičkom dilemom: ili se riječ »bitak« uzima u dvojakom značenju, naime u tradicionalno-metafizičkom, ili u smislu Heideggerovih pokušaja prevladavanja metafizike; naime jedno je »prisutnost prisutnog«, a drugo »pustiti prisutno« s naglaskom na onom »pustiti«. Drugim riječima, izraz »bitak« prepušta se isključivo svome metafizičkom značenju, a za taj novi misaoni sklop traži se novi izraz. Sam Heidegger naginje u kasnom razdoblju svog mišljenja prepuštanju tradicionalnoga temeljnog termina filozofije metafizici, dok je onda nešto sasvim drugo bitak u smislu davanja, naime tada se radi o davanju koje je pruženo prisutnom, tj. biću. Ali to davanje mora se odnositi na »daje se«, naime u smislu da se prisutnost prisutnog daje. Pri tome se taj jezički oblik »daje se« nikako ne smije shvatiti u smislu nekoga opstojećeg davatelja koji nešto daje, jer bi se time opet povratilo u ontičke odnose, u odnose bića k biću, odnosno u tom slučaju bitak bi ponovno bio razumljen kao ontičko bitkujuće, dakle metafizički. Kasni Heidegger naziva taj novi misaoni sklop, izbjegavajući tradicijom opterećeni termin »bitak«, izrazom »zгода«. ⁶

Taj novi termin, ime za ovdje mišljenu stvar, naravno da je sa svoje strane nužno izvrnut velikim nesporazumima i nerazumijevanjima. To je posebice slučaj kada se pod terminom »zгода« shvaća neko osobito i određeno događanje,

[6] Usp. O. Pöggeler: *Sein als Ereignis*, u: *Heidegger und die hermeneutische Philosophie*, Freiburg/München 1983.

zгода u emfatičkom smislu. Ali kada se uopće govori o tome novom Heideggerovom izrazu, neophodno je naglasiti da jedino u svezi s pitanjem o smislu bitka zadobiva taj izraz »zгода« svoje osebujno filozofijsko značenje. Sasvim koncizno izrečeno, za Heideggera izraz »zгода« ima dvojako značenje: kao prvo, s obzirom na etimologiju njemačke riječi Ereignis, radi se o uviđanju, objelodanjivanju, iznošenju na svjetlo i otvaranju, a drugo, s obzirom na njegovu misao o čistini, svjetlini bitka, radi se o vlastitosti, naime ukoliko ta čistina, svjetlina bitka pruža i daje svakom biću njegovu vlastitost, da jest kao to pojedinačno biće, i da je kao takvo prisutno. Prema tome termin »zгода« javlja se u Heideggerovom mišljenju u povezanosti s pitanjem o smislu bitka, odnosno s uvidom u ontologijsku diferenciju i iz nje izrastajući nov pristup bitku, i jedino u tom kontekstu ima taj izraz svoje filozofijsko značenje. Dakako, važno je isto tako naglasiti da različiti metafizički pojmovi bitka, tj. različita tumačenja bitka nisu dostatna da bi se dospjelo do onog što Heidegger misli pod izrazom »zгода«. Treba reći da to isto tako nije moguće pomoću antičkogrčkog razumijevanja bitka (bilo je takvih pokušaja od strane nekih interpreata Heideggera), tj. ni u povratku na antičku interpretaciju bitka nije moguće dospjeti do onog što Heidegger misli pod izrazom »zгода«; jer, kao što smo već naglasili, s metafizičkim određenjem bitka iz područja mišljenja nestaje, tj. zatire se ontologijska diferencija. A upravo je ontologijska diferencija nezaobilazna i nužna da bi se uvidio osebujan karakter zgrade, tj. bitak u razlici spram bića, pa stoga ono što Heidegger pod tim misli ne može biti pojam antičkogrčke filozofije.⁷

Dodatni i osobit problem promišljanja onog što jest zгода predstavlja jezik koji je u potpunosti označen i određen metafizičkom tradicijom, pa se stoga zгода odmah uzima kao neko događanje koje se negdje i nekad dogodilo. Nesporazum oko onog što Heidegger misli pod izrazom »zгода« postaje potpun kada se pomoću određenja biti bitka koja su uzeta iz metafizike, zгода uzima kao novo tumačenje bitka, pa se kaže: kao što je Platon odredio bitak kao ideju, Aristotel kao energieia i Hegel kao predmet sebe znajućeg duha, tako Heidegger određuje bitak kao zgodu. Međutim to je pogrešno. Zгода nije nikakvo novo Heidegge-

[7] O Heideggerovoj kasnoj filozofiji usp. W. Marx: *Gibt es auf Erden ein Mass?*, Hamburg 1983.

rovo određenje biti bitka u metafizičkom smislu; naprotiv zgoda je ono što upućuje bitak u njegovo dotično povijesno određenje, jer iz načina kako se bitak osvjetljava i kako dotiče ljudsko mišljenje, tako traje i jest bitak, naime uvijek konkretno povijesno. Zato se može reći da je usud metafizike da, povijesno gledano, predstavlja iznošenje na vidjelo sudbe bitka ili ona je razrješenje sudbe bitka koji je određen kao prisutnost, a razrješenje te sudbe upravo čini i izražava veličinu metafizičkih mislilaca.

Međutim, ono što Heidegger misli pod izrazom »zgoda« kao takvo nije nikakva sudbina bitka, već je kroz zgodu događaja bitak kao bitak, odnosno u zgodi kao »ništećem Ništa« događa se bitak. To se događa kao ono uvijek u nekoj pojedinačnoj povijesnoj određenosti dati usud bitka, primjerice kao ideja, energieia itd.

Ali kada jedanput mišljenje pokušava i počinje promišljati zgodu, kao što se to pokušava u postmetafizičkom mišljenju M. Heideggera, ukoliko se ono izričito okreće samoj zgodi, tada to ne valja shvatiti u smislu da je po Heideggeru time povijest bitka došla do svog kraja, odnosno da se time istovremeno zaustavljaju manifestacije bitka. Takvo tumačenje, mislimo, ne odgovara duhu Heideggerovih namjera, jer manifestacije bitka pojavljuju se sada, u razlici spram cijele tradicije, kao zgoda iz događanja bitka kao vremena.

Pokušati interpretirati Heideggera u smislu kraja manifestacije bitka znači sponirati njegovom mišljenju prikriveni hegelijanizam. Takvi pokušaji su poznati i ne može im se odreći izvjesna uvjerljivost. Pitanje da li je Heidegger ipak na koncu zastupao neku vrstu hegelijanizma u liku kraja manifestacija bitka, tj. povijesti, svodi se na načelno pitanje da li je Heidegger u svojim misaonim pokušajima uspio ili nije probiti okvire ontoteologijske metafizike. To je bez sumnje posebno važno pitanje za sudbinu cjelokupne filozofije nakon Hegela i, dakako, posebice za našu suvremenost, a i jamačno vrlo privlačno i zanimljivo za istraživanje, no nama je ovdje prvenstveno stalo do imanentnog tumačenje Heideggerovih intencija i iznošenja na vidjelo opreke spram tradicionalne metafizike.

Heideggerov pokušaj toga novoga ne-metafizičkog mišljenja iz korijena mijenja odnos čovjeka i bitka spram metafizičkog stanja, jer na koji se način čovjeku pokazivao bitak, taj u metafizici neotkriven i stoga nepromišljen odnos koji Heidegger naziva »zgoda«, a to je ono što zapravo

treba misliti, uvijek je određivalo neko pojedinačno metafizičko doba. Drugim riječima, posljednji epohalni način na koji se bitak događa iz onoga nepromišljenog, zgode, a što je istovremeno zadano kao zadaća mišljenja, određuje stanje svijeta 19. i 20. stoljeća, dakle naše doba.

Abstract

*Goran Gretić / Hegel and Heidegger.
On the Relation of the Being,
being and Non-Being*

The article discusses Heidegger's thesis that Being and No-Being are the same, which leads to interpretation of the issue of ontological difference as one of the central themes of Heideggerian thinking.

The thesis that Being and Non-Being are the same, however, was already stated within the framework of traditional metaphysics, in Hegel's work, at the beginning of the »Science of Logic«. The author therefore analysis the conceptual place for this thesis of Hegel's within the whole of his philosophy with the objective of insight and cognition of the distinction of conceptual-philosophical postulates for these two statements which, from a purely linguistic point of view, a special problem and challenge for each attempt at interpretation, are univalent statements.

Hegel's starting point is the notion of the knowledge of classical Idealism, while Heidegger, starting from an ontological difference, abandons the metaphysical horizon, and therefore his thinking is called post-metaphysical. On the basis of insight into the ontological difference he calls Being, »Nichten des Nichts«, that enables the being to be at all. This »Nichten des Nichts« is shown as the flourishing productivity of Being by which beings are given and are in the difference in terms of Being.

It is therefore the specific task of post-metaphysical thinking to think through the happening of being as »Nichten des Nichts« from which the beings spring, and Heidegger encompasses that complex with the term event (Ereignis). Since the way in which Being touches on and encompasses thinking always determines a metaphysical period of the world.